

ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНЦЕПЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ

Постановка проблеми. Аналіз останніх десятиліть розвитку людства дає вагомі підстави стверджувати про формування та розвиток нового етапу історії – інформаційного суспільства. Більше того, низка дослідників цього питання вважає, що з'явився новий феномен – суспільство знань, яке вже прийшло на зміну інформаційному суспільству. На наше переконання, суспільство знань є тотожним інформаційному суспільству. В інформаційному суспільстві, формування якого означає по суті перехід світової спільноти на новий етап свого цивілізаційного розвитку, особливої значущості набуває інформація. Формування інформаційного суспільства й відповідних суспільних правовідносин передусім пов'язане зі зміною ціннісних пріоритетів. Аксіологічною константою в такому разі стає розвиток інтелектуально-інформаційних ресурсів, знанневої економіки, інтернет-речей, штучного інтелекту, їхнє перетворення на цінність, ресурс, енергію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В основу написання цієї статті покладено наукові розробки вітчизняних учених В. Воронкової, О. Данильяна, О. Дзьобаня, С. Жданенка, А. Тарасюка й інших.

Термін «інформаційне суспільство» з'явився нещодавно. Спочатку

ним оперували економісти, програмісти, філософи, соціологи, політологи та політики. Дещо пізніше це поняття ввійшло до кола наукових і професійних інтересів правників, котрі привнесли в його тлумачення юридичні аспекти. Сьогодні це поняття відбиває сутність та об'єктивні тенденції чергового витка цивілізаційного розвитку людства, пов'язаного з виникненням інформаційно-телекомунікаційних технологій, а відтак нових суспільних потреб, відповідного способу життя тощо.

Метою цієї статті є аналіз сучасних концепцій інформаційного суспільства. На цій теоретичній основі передбачається вирішення таких завдань: узагальнити інформацію про особливості різних концепцій розвитку інформаційного суспільства; виявити нові загрози інформаційній та кібернетичній безпеці людини, суспільства, держави.

Виклад основного матеріалу. Генезис поняття «інформаційне суспільство» та розуміння сутності самого його феномена пов'язані передусім із теоріями індустріального й постіндустріального суспільства. Теоретики постіндустріального суспільства у 60–80-ті роки ХХ століття стверджували, що центр суспільної ваги переміщується від промисловості (виробничої сфери, в основі

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

якої лежать земля, праця й капітал) до інформації, зростають її значення та важливість, її поширення, забезпечення доступу до неї, пріоритетного розвитку технологічних, інфраструктурних та економічних аспектів, інформаційно-комунікаційних технологій.

У праці «Прийдешнє постіндустріальне суспільство» (1973) Д. Белл навів такі головні ознаки вказаного суспільства: 1) примат економіки обслуговування над економікою виробництва; 2) вихід на головні ролі науково-технічних фахівців; 3) головним джерелом інновацій стають теоретичні знання; 4) менеджмент технічного прогресу; 5) «інтелектуальні технології» (лінійне програмування, теорія рішень, інформаційні теорії тощо, пов'язані з комп'ютерними технологіями) [1].

У теперішній час не існує єдиної загальноновизнаної концепції постіндустріального суспільства, проте аналіз праць багатьох дослідників дає змогу виявити певні спільні погляди. Так, практично всі вони погоджуються з такою періодизацією розвитку людства: суспільство доіндустріальне, індустріальне й постіндустріальне [2–6]. Визначається головна відмінна риса останнього періоду від попередніх: інформація стає провідним виробничим ресурсом замість сировини й енергії.

До кінця 1970-х років сформувався думка, що знання й інформація стають безпосередньою та головною виробничою силою сучасної світової системи господарювання, позаяк технологічний розвиток утілюється в самостійному існуванні цих феноменів.

Сама концепція суспільства, котра спирається на інформаційні технології, започаткована у 1960–1970-х роках працями Д. Белла, Е. Тоффлера, Й. Масуди, Р. Дарендорфа й А. Турена в межах теорії постіндустріального суспільства у спробах поєднати технологічні й соціальні аспекти. Тоді ж з'явився й відповідний термін – «інформаційне суспільство», запроваджений для точнішого визначення стану сучасного етапу еволюції людства завдяки розвитку знань, насамперед, у сфері комп'ютерних і телекомунікаційних технологій.

Згадуваний вище знаний японський соціолог Й. Масуда ототожнював поняття постіндустріального й інформаційного суспільства [7]. А його американський колега Е. Тоффлер, уважаючи, що знання є базою вдосконалення технологій, писав: «...нові машини й техніка стають не лише продукцією, а й джерелом новітніх творчих ідей» [8]. Е. Тоффлеру також належить визначення принципів функціонування індустріального суспільства, від яких відмовляється суспільство постіндустріальне (інформаційне): типізація, концентрація, централізація, синхронізація, спеціалізація, максимізація [9, с. 230].

Як зазначав у праці «Інформаційне суспільство як суспільство постіндустріальне» Й. Масуда, на відміну від матеріального виробництва в індустріальному суспільстві в суспільстві інформаційному пріоритет належить виробництву знання й інформації. Соціальні зв'язки, потрібні для суспільного розвитку, формуються в процесі масового виробництва

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

інформації, а відтак значно зростає роль комунікативної діяльності й соціального управління. Зникає примат речей, їх вироблення, а натомість відбувається масове виробництво знань. Отже, кожен член соціуму реалізує свої здібності, виробляючи нове знання й інформацію за допомогою комп'ютерних та інформаційно-телекомунікаційних технологій [7, с. 25]. Крім того, беручи до уваги те, що інформація за своєю сутністю є транскордонною, Й. Масуда атрибутивною складовою переходу до інформаційного суспільства вважає загальні глобалізаційні процеси.

Відомий американський фахівець, один із засновників інформаційного моделювання Дж. Мартін визначив інформаційне суспільство як інтегральне поняття, котре всебічно охоплює питання функціонування соціальної системи, головною ознакою якої є впровадження інформаційних технологій у наукову, економічну, виробничу, соціальну, освітню й інші сфери життєдіяльності [10, с. 31]. У такому суспільстві, доводить дослідник, якість життя та перспективи економічного й соціального прогресу зумовлює саме інформація, рівень її застосування.

Як бачимо, питання так званого постіндустріального суспільства перебували в центрі уваги провідних світових дослідників – філософів, соціологів, культурологів та інших, котрі доводили, що глобальні соціальні зрушення відбуваються через зміни пріоритетів від сфери виробництва до сфери послуг і споживання. У контексті цих досліджень, об'єктивно

пов'язаних із розвитком інформаційних технологій, формується концепція інформаційного суспільства, адепти котрої вважають, що неодмінною умовою будь-якої соціальної взаємодії виступає інформація. Тобто, на думку цих дослідників, діалектика розвитку зумовила перехід кількісних змін в інформаційній сфері у формування інформаційного суспільства – нового типу соціального світоустрою. Іншими, простішими, словами: сучасне суспільство є інформаційним, і в теперішній час кардинально збільшилися обсяги інформації, яка в ньому циркулює. Також слід зазначити, що процес інформатизації суспільства триває, впливаючи на спосіб життя людей і відповідне формування нових правовідносин.

Серед основних концепцій інформаційного суспільства виокремимо найбільш значущі за їхнім впливом на сучасний розвиток людства: технологічну, економічну, зайнятості, просторову й культурологічну.

Прихильники технологічної концепції розвитку інформаційного суспільства, що поширилася з кінця 1970-х років, пов'язують появу цього терміна саме з виникненням нових технологій, передусім, персональних комп'ютерів, розвитком кабельного й супутникового телебачення, онлайн-вих інформаційних послуг, текстових редакторів, компактних носіїв значних обсягів інформації й інших нових виробничих і офісних комп'ютерних технологій. Основна суть концепції в тому, що соціальні трансформації відбуваються в результаті впливу на суспільство величезних обсягів технологічних новацій.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Натомість економічна концепція розвитку інформаційного суспільства на передній план висуває економічні аспекти інформаційної діяльності: економіка стає інформаційною, коли у валовому національному продукті превалює її відповідна частка. А якщо інформаційна складова стає провідною в господарській діяльності, то й усе суспільство можна вважати інформаційним.

Близькою до економічної є концепція зайнятості населення, в основі якої «лежать два головні критерії – кількість працездатного населення, зайнятого у галузі інформаційних технологій, а також вплив цієї сфери на всю економіку (валовий внутрішній продукт) і частка застосування у промисловості та сфері послуг штучного інтелекту» [11, с. 157].

Географічним принципом послугується просторова концепція, яка водночас враховує і соціальні, і економічні чинники, серед головних виділяють «інформаційні мережі, котрі мають значний вплив на часово-просторову організацію, оскільки з'єднують різні місця й об'єкти. Варто зазначити, що завдяки нинішній широкій популярності соціальних інформаційних мереж просторова концепція інформаційного суспільства набуває все більше прихильників» [11, с. 157].

Культурологічна концепція розвитку інформаційного суспільства спирається на найзрозуміліший критерій, позаяк ні в кого не виникає сумнівів у надзвичайному зростанні значення інформаційного чинника в повсякденному житті. Однак культурологічні показники значно складніше вимірювати.

Отже, у теперішній час людина існує в інформаційно навантаженому суспільстві, а вплив цього чинника значно складніший і глибший, ніж може здатися. Йдеться про те, що інформаційне середовище проникає в людину, перетворюється на її складову, навіть якщо сама людина воліє не реагувати на впливи кібернетичного простору, котрий її оточує.

Вирішення проблеми забезпечення глобальної кібербезпеки лежить у площині створення умов захищеності особи як суб'єкта глобального інформаційного суспільства від внутрішніх і зовнішніх загроз. Тому вбачається за доцільне детальніше дослідити специфіку інформаційного суспільства в контексті створення належних умов для реалізації людиною усіх своїх прав і законних інтересів, усебічного особистісного розвитку.

У науковий обіг термін «глобалізація», котрий сьогодні невіддільний від «інформаційного суспільства», запровадив у 1985 році американський соціолог Р. Робертсон [12]. А об'єктивно світові глобалізаційні процеси, котрі характеризуються створенням єдиного інформаційного простору при високому рівні реального інформаційного обміну, почали проявлятися у 1970–80-х роках [13–14].

У теперішній час спостерігаємо підвищення дискретності глобального розвитку, загальної конкурентної боротьби з активним застосуванням політичних, економічних, військових, а також інформаційних важелів, нерівномірне поширення благ, створюваних завдяки глобалізаційним процесам, та певні їхні негативні наслідки.

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

Сутність феномена глобалізації полягає у становленні загальносвітових відносин і зв'язків, універсалізації, що охоплює усі сфери життєдіяльності. Цей процес стосується всього людства без винятку й об'єктивно зумовлений опосередкуванням глобального простору загальним світовим господарством, екологічними проблемами, всесвітніми інформаційними комунікаціями тощо. Зрозуміло, що в контексті становлення інформаційного суспільства визначальним є розвиток глобальних комунікацій, котрий спричиняє виникнення нових проблем загальносвітового масштабу.

Як бачимо, провідна суспільна тенденція сучасності – глобалізація – сприяє загальному інформаційному інтегруванню в усіх сферах людської життєдіяльності. У зв'язку з цим глобалізаційна суспільна динаміка вбачається надзвичайно важливим гуманітарним і цивілізаційним феноменом, котрий об'єктивує інформаційну взаємозалежність сучасних і наступних людських поколінь незалежно від раси, релігійних, політичних чи інших переконань. Отже, глобалізація інформаційного суспільства є великомасштабним, багатоманітним і водночас суперечливим феноменом зростання уніфікаційних процесів у соціальній, економічній, політичній, правовій та інших глобальних системах.

Зазначені тенденції потребують адекватного законодавчого забезпечення. Це зумовлено, зокрема, тим, що глобалізаційні процеси сучасного етапу розвитку інформаційного суспільства активно стимулюються прогресом інформаційно-комунікаційних технологій, що означає виникнення

зростаючого кібернетичного трафіку. Завдяки розширенню технологій і засобів впливу безперервно вдосконалюються канали інформаційних комунікацій, а виробники інформаційного продукту активно використовують ці можливості для впливу на людей, а не лише для того, щоби зробити інформацію доступною для кожного члена суспільства. Жорстка конкуренція в кіберпросторі зумовлює не лише інтенсифікацію інформаційних потоків, а і їхній наступальний характер стосовно споживача. Тобто такі потоки, впливаючи на його особистість, формують суспільну думку, імідж різних суспільних об'єктів і феноменів, спонукаючи людину реагувати у відповідь.

Сукупність персональної інформації стає в сучасному глобалізованому інформаційному світі чи не найважливішою властивістю людини. Така інформація неминуче накопичується й фіксується в кіберпросторі, може викривлятися, доповнюватися фейковими даними, спотворюватися, що завдає певної шкоди людині (порушення її репутації, конфіденційності тощо). Особа втрачає персональну захищеність у глобальному кіберсередовищі, котре не має не тільки державних, культурних, мовних кордонів, а й часто-густо будь-яких морально-етичних обмежень. І для захисту вказаного вище атрибуту особи самих лише технічних і програмних засобів замало.

Як бачимо, перехід у віртуальне кібернетичне середовище все більшої й більшої частини міжособистісних комунікацій, а також зв'язків особи із суспільством та державою значно

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

підвищує вразливість людини у глобалізованому світі. Оскільки динаміка глобалізаційних інформаційно-комунікаційних процесів характеризується значною інтенсивністю й великою швидкістю поширення та зворотної реакції, ретельного наукового дослідження потребують правові аспекти забезпечення кібербезпеки в умовах інформаційного суспільства. Усе це зумовлює зростання потреби світової спільноти своєчасно отримувати об'єктивну, достовірну інформацію щодо соціально-економічних, політико-правових та інших процесів. Ця обставина вбачається однією з атрибутивних особливостей широко-масштабного впровадження інформаційно-комунікаційних систем у контексті сучасних процесів глобалізації. Тому величезного значення набуває правове забезпечення кібернетичної безпеки, котре істотно впливає на стан правових і політичних систем усіх світових держав, зокрема й на процес розвитку інформаційного суспільства у світі.

Залученість будь-якої держави до глобалізаційних процесів передбачає, насамперед, чітку інституціоналізацію відповідної державної інформаційної політики, її стратегічної мети, а саме: розвиток відкритого інформаційного, кібернетичного простору, зокрема за рахунок інтеграції у відповідний світовий простір; еволюцію інформаційного суспільства; вдосконалення національних законодавств у сфері інформації та інформаційно-комунікаційних технологій, кібербезпеки на основі світових тенденцій і міжнародно-правових актів. Отже, сучасні глобалізаційні процеси

надзвичайно актуалізують проблеми забезпечення інформаційної, кібернетичної безпеки як на міжнародному, так і внутрішньодержавному рівнях.

Спробуємо з'ясувати сучасний стан справ із забезпеченням кібернетичної (інформаційної) безпеки, сприятливого кіберпростору в умовах функціонування глобального кіберсередовища.

У цьому контексті слід зазначити, що однозначної відповіді на ключове питання стосовно того, що таке інтернет, немає й до сьогодні. Однак можна виокремити такі його головні ознаки, зумовлені специфікою кіберпростору: транскордонність; анонімність у віртуальному просторі; можливість уникнути контролю й правової відповідальності шляхом, зокрема, обходу режимів, визначених національними законодавствами, та судової юрисдикції своєї країни (приміром, використання зон .com, .net, .org, .ag, .sc та інших найвільніших інтернет-зон); ієрархічність і зональна структуризація; наявність величезної кількості електронних з'єднань і комунікацій, розширення інтерактивних інформаційних зв'язків (наприклад, мережева угода).

У деяких країнах тривають дискусії стосовно доцільності прийняття національних законів про інтернет, обґрунтовуючи це певною специфікою відносин, що складаються в мережі. До цих особливостей належать, зокрема, такі:

– специфічний суб'єктний склад – відносини в мережі можуть виникати між особливими суб'єктами, такими як розробники мереж, провайдери,

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

оператори зв'язку, міжнародні структури, які опікуються розвитком інтернет-протоколів, та інші;

– діяльність суб'єктів відносин в інтернеті може регламентуватися різними національними нормами, позаяк і самі ці суб'єкти можуть перебувати в різних країнах;

– без застосування інформаційно-комунікаційних технологій і мереж неможливі відносини в інтернеті, які виникають із приводу інформації, котра в ньому циркулює, тобто мають інформаційну сутність. Тому об'єктом таких відносин є не будь-яка інформація, а лише та, що обробляється, розміщується чи зберігається в кібернетичному віртуальному просторі;

– на сучасному етапі суспільного, державного й технологічного розвитку інтернет-відносини виникають у сфері автоматизації управління різними інформаційними системами, зокрема такою складною кібернетичною системою, якою є всевітня мережа «Інтернет».

Висновки. У зв'язку із глобалізацією інформаційного використання кібернетичного простору у формуванні відповідної міждержавної інфра-

структури виникає чимало нових складних проблем у сфері забезпечення безпеки людини, суспільства й держави. Переважну більшість із них можливо вирішити тільки шляхом удосконалення відповідних міжнародного й національних законодавств, ефективного міжнародного співробітництва для ліквідації безпекових викликів і загроз у кіберпросторі, налагодження дійового контролю за їхніми джерелами.

Основними сучасними викликами та загрозами глобальному інформаційному суспільству, на нашу думку, є такі: деструктивний вплив на різних суб'єктів (пропаганда); економічна свобода; зіткнення культур; правозастосовні проблеми в умовах кібернетичної транскордонності; надмірна соціальна мобільність, інформаційне відчуження, сугестія, зомбування.

Перспективними напрямками подальших наукових розвідок є дослідження перспектив розвитку суспільства знань, правової регламентації інтернет-відносин, розвитку ймовірних національних моделей інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Daniel Bell. The Coming of the Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting. Heinemann, 1974. P. 507.
2. McKinsey Global Institute. Applying artificial intelligence for social good // McKinsey Global Institute. 2018. URL: <https://www.mckinsey.com/featuredinsights/artificial-intelligence/applying-artificial-intelligence-for-social-good> (дата звернення: 12.04.2020).
3. The Global Competitiveness Report 2018 // World Economic Forum. Geneva. 2018. URL: www.weforum.org (дата звернення: 12.04.2020)
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П., Жданенко С. Б. та ін. Сучасне суспільство: філософсько-правове дослідження актуальних проблем : монографія / за ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2016. 488 с.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

5. Інформаційне суспільство в світі та Україні: проблеми становлення та закономірності розвитку : колективна монографія / за ред. д.ф.н., проф. В. Г. Воронкової. Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2017. 292 с.

6. Dzeban O., Aleksandrova O., Vinnikova N. Axiological portrait of information society // Схід : аналітично-інформаційний журнал. 2019. № 5 (163). С. 13–19.

7. Yoneji Masuda The Information Society as Post-industrial Society. World Future Society, 1981. P. 171.

8. Toffler A. The Third Wave. New York : Bantam Books, 1980. P. 544.

9. Тоффлер Э. Столкновение с будущим. (Отрывки из книги). Иностранная литература. 1972. № 3. С. 228–249.

10. Мартин Дж. Организация баз данных в вычислительных системах. Москва : Мир, 1980. 662 с.

11. Тарасюк А. В. Місце концепції «суспільства знань» у процесах забезпечення кібернетичної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 6. С. 156–159.

12. Robertson R. Globalization Theory and Civilization Analysis // Comparative Civilizations Review. 1987. Vol. 17.

13. Levitt T. The Globalization of Markets. Harvard Business Review. 1983. URL: <https://hbr.org/1983/05/the-globalization-of-markets> (дата звернення: 11.04.2020).

Аннотація. В статті аналізуються основні концепції розвитку інформаційного общества. Виявлені сучасні загрози інформаційної безпеки держави. Виявлені особливості розвитку правових основ інтернет-пространства в зарубіжних країнах.

В статті обґрунтовується, що в сучасне час людина існує в інформаційному общество, і вплив цього фактора значно складніше і глибше, ніж може показатися. Справа в тому, що інформаційне середовище проникає в людину, стає його складовою, навіть коли сама людина віддає перевагу не реагувати на вплив оточуючого її кіберпространства.

Доказано, що рішення проблеми глобальної кібербезпеки заключається в створенні умов для захисту особистості як суб'єкта глобального інформаційного общества від внутрішніх і зовнішніх загроз. Тому вважається цільовим більш детальне вивчення специфіки інформаційного общества в контексті створення відповідних

Abstract. The article substantiates that at present a person exists in an information-laden society, and the impact of this factor is much more complex and deeper than it may seem. The point is that the information environment penetrates a person, becomes a component of it, even when the person himself prefers not to react to the influences of the cyberspace that surrounds him.

It has been proven that the solution to the problem of global cybersecurity lies in the creation of conditions for the protection of the individual as a subject of the global information society from internal and external threats. Therefore, it is considered appropriate to study in more detail the specifics of the information society in the context of creating appropriate conditions for the realization of all human rights and legitimate interests, comprehensive personal development.

It is argued that due to the globalization of information use of cyberspace, in the formation of the relevant interstate infrastructure there are many new complex problems in the field of human security, society and the state. The vast majority of them can be

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

условий для реализации всех прав и законных интересов человека, всестороннего развития личности.

Утверждается, что в связи с глобализацией информационного использования киберпространства при формировании соответствующей межгосударственной инфраструктуры возникает множество новых сложных проблем в области безопасности человека, общества и государства. Подавляющее большинство из них можно решить только путем совершенствования соответствующего международного и национального законодательства, эффективного международного сотрудничества для решения проблем безопасности и угроз в киберпространстве и установления эффективного контроля над их источниками.

Среди основных текущих вызовов и угроз глобальному информационному обществу следует выделить следующие: деструктивное воздействие (пропаганда); экономическая свобода; столкновение культур; вопросы правоприменения в контексте киберпространства; чрезмерная социальная мобильность, информационное отчуждение, внушение, зомби.

Ключевые слова: информационное общество, информационная безопасность, киберпространство.

solved only by improving the relevant international and national legislation, effective international cooperation to address security challenges and threats in cyberspace, and establish effective control over their sources.

Among the main current challenges and threats to the global information society should be identified as follows: destructive impact on various actors (propaganda); economic freedom; clash of cultures; law enforcement issues in the context of cyber cross-border; excessive social mobility, information alienation, suggestion, zombies.

Key words: information society, information security, cyberspace.